

Fadil Alić, prof.

DOPRINOS ANALA GAZI HUSREV-BEGOVE BIBLIOTEKE RAZVOJU NAŠE HISTORIOGRAFIJE

I UVOD

Sve biblioteke su informacijski centri kulture i kulturne historije svih naroda svijeta. I Gazi Husrev-begova biblioteka je jedan veliki informacijski centar za ljubitelje svih vrsta znanosti. Najstarija je biblioteka u Sarajevu, a ‘četvrta ili peta je u Evropi’ (8. januar 1537.)¹ Veliki je kulturni i naučni značaj ove biblioteke za svjetsku naučnu javnost. Stoga je razumljivo da Gazi Husrev-begova biblioteka danas zauzima jedno od najvažnijih mjesta među kulturnim ustanovama ne samo u Bosni i Hercegovini, već i na prostoru zapadnog Balkana. Ona je jedna od najvrednijih i najbogatijih ustanova za čuvanje knjiga, starih dokumenata i pisanih spomenika kod nas.

U veoma bogatom rukopisnom odjeljenju zastupljene su sve grane arapske književnosti, a posebno je značajna i veoma bogata šerijatsko-pravna literatura i literatura iz teoloških znanosti. Potom, izuzetno mjesto zauzima klasična perzijska poezija. Rukopisi na turskom jeziku od osobite su vrijednosti kao književno-historijska građa, među kojima posebnu važnost ima bogata kolekcija sudskih protokola-sidžila sarajevskog šerijatskoga suda iz 18. i 19. stoljeća, koji sadržavaju

1 M. Kamarić, *Povodom prvog broja „Anala“, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga I, 3.

mnoštvo materijala za političku, ekonomsku i kulturnu historiju Bošnjaka, ali i drugih naroda s bosanskohercegovačkih i širih prostora. Pored sudskih protokola, biblioteka sadrži i zanimljivu zbirku pojedinačnih osmanskih historijskih dokumenata od početka 16. stoljeća do 1878. godine, kao i zbirku historijskih dokumenata koje je sakupio i prepisao Muhamed Enveri Kadić, a koji su od izuzetnog značaja za izučavanje političke i kulturne historije Bosne i Hercegovine i susjednih država pod nekadašnjom osmanlijskom upravom.²

Ova biblioteka je do šezdesetih godina 19. stoljeća bila u sastavu Gazi Husrev-begove medrese, čijim je profesorima i učenicima prvenstveno služila. Godine 1863. je pretvorena u javnu ustanovu. Potom se pristupilo unošenju u sastav biblioteke i drugih manjih vakufskih biblioteka u Sarajevu, koje nisu bile dovoljno sređene i adekvatno dostupne. Iz tih razloga došlo je do koncentriranja bibliotečkog fonda u ovu značajnu biblioteku. Pored poklona, ona je obogaćivana i kupovinom knjiga i dragocjenih rukopisa i tako je postala specijalna naučna biblioteka za oblast islamistike i drugih, njoj srodnih ili s njom povezanih, disciplina. Ona ima i zadatak da naučno sređuje rukopisni materijal i da na naučnoj osnovi obrađuje pojedina pitanja iz oblasti islamistike, posebno ako je to u vezi s prošlošću i kulturnim životom muslimana Bošnjaka Bosne i Hercegovine i drugih prostora gdje su ranije živjeli ili i dan-danas žive.

Važan vid ostvarivanja tog velikog zadatka je naučna i stručna obrada i objavljivanje kataloga rukopisnog materijala. Sa dva toma Kataloga Gazi Husrev-begova biblioteka je uspostavila mnoge važne veze s drugim srodnim ustanovama u Bosni i Hercegovini i inozemstvu. Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, kao izdanak Kataloga, pojavljuju se u našoj naučnoj javnosti 1972. godine kao novi vid ostvarivanja njene korisne zadaće. Saradnici u Analima obično objavljuju naučne članke, kritičke analize, komentare na autografe, priloge iz islamskog naučnog života i prikaze starih knjiga. U njima se uvijek može naći nešto iz zaostavšine naših učenih ljudi što do tada niko nije objavio. Općenito uzevši, Anali od 1972. godine obrađuju materijale koji se odnose na Gazi Husrev-begovu biblioteku, Gazijine ostale zadužbine i na

2 *Ibidem.*

materijale koji se direktno odnose na kulturnu i vjersku historiju muslimana Bošnjaka Bosne i Hercegovine.³ Svi brojevi Anala mogu se naći u Gazi Husrev-begovoj biblioteci ili u nekoj biblioteci srednjih škola islamskog smjera obrazovanja. Časopis izlazi na bosanskom jeziku, a sadržaj i rezime članaka prevedeni su na engleski jezik.

Iza Drugog svjetskog rata novouspostavljeni komunistički režim želio je potisnuti sve kulture prošlosti i plasirati samo one kulturne ideje koje su bile upregnute u kompromitaciju svega vjerskog i orijentalnog. Islamska zajednica u BiH, kao vlasnik Gazi Husrev-begove biblioteke, bila je u teškoj poziciji, a njeni pripadnici su često postovječivani s ranijim upravama, naročito osmanskim. Ljudi od pera i nauke su pokušali raditi nešto na takozvanom neutralnom terenu, kada se već nisu mogli otvoreno nositi s jednom ideologijom i jednom ograničenom vladajućom kulturom, koja nikada nije željela definirati cijelu kulturu svih naroda. Kasnije djelimično ideološko popuštanje i sama promjena u društvenim odnosima, kada je prestalo sve biti pod nadzorom jedne politike, otvorilo je mogućnost da se u Analima objelodanjuje ogromno kulturno blago, pohranjeno u Gazi Husrev-begovoj biblioteci. Istraživačkim radom se jedino moglo nešto ponuditi toj i takvoj kulturnoj javnosti. S katalogima i prvim brojem Anala u tome se i uspjelo.

Anali, uglavnom, tretiraju islamske naučne discipline i druge oblasti u vezi s bibliotečkim fondom i historijsku građu iz kulturnog naslijeđa Bosne i Hercegovine.⁴ Gazi Husrev-begova biblioteka nudi veliki broj dokumenata, odnosno izvorne građe za proučavanje prošlosti našeg podneblja. Može se kazati da fondovi Gazi Husrev-begove biblioteke u najvećoj mjeri sadrže dokumente i akta vjerske provenijencije, međutim, oni obiluju i izvornom građom na osnovu koje se može doći do kvalitetne rekonstrukcije događaja iz prošlosti naše domovine, naročito iz vremena osmanlijske uprave na ovim prostorima. Cilj i svrha Anala i jeste da predoči široj javnosti šta sve „kriju“ fondovi Gazi Husrev-begove biblioteke, te da na taj način zainteresira potencijalne istraživače da se opredijele za određenu tematiku koja se vezuje za raz-

3 M. Hodžić, *Pregled arhivske građe Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Anali Gazi Hhusrev-begove biblioteke*, knjiga XXIII-XXIV, 297.

4 www.ghbibl.com.ba, (Pogledano 13. 04. 2010.)

doblja koja je prošla naša zemlja. *Anali* sa svojih trideset objavljenih brojeva daju nedvojbenu doprinos i imaju zasluge u razvoju bosansko-hercegovačke historiografije.

II STRUKTURALNO–SADRŽAJNE KARAKTERISTIKE ANALA

2.1. Pisano kulturno blago Gazi Husrev-begove biblioteke

Struktura tema u Analima Gazi Husrev-begove biblioteke, od prvog do posljednjeg broja, objavljeni osvrti, članci i cjeloviti opisi historijskih događaja po godinama i svaki drugi sadržaj u bilo kom broju Anala čini specifičan organizam i način gradnje spomenika kulture otrgnutog od totalnog zaborava. Gazi Husrev-begova biblioteka je velika kulturna i znanstvena riznica Bosne i Hercegovine. Mnogo je neistraženih sadržaja. Poznavaoci stranih, posebno orijentalnih jezika, iako mali broj onih koji su poznavali orijentalna pisma, željeli su, slijedom svoga entuzijazma, izvući iz zaborava svu tu sadržajnu raznovrsnost i ukazati ljubiteljima pisane riječi da se mogu primaći novim informacijama o nekadašnjoj muslimansko-bošnjačkoj učenosti od početka 16. do pred kraj 20. stoljeća. Opća karakteristika Anala Gazi Husrev-begove biblioteke je takva da oni nude jako veliki broj izvoda iz građe s mnogobrojnim i različitim informacijama iz više oblasti kulturne historije, i ta i takva činjenica obavezuje tragače i istraživače da još dugo i neprekidno rade na svojim znanstvenim poduhvatima. Druga bitna karakteristika Anala Gazi Husrev-begove biblioteke je široki izbor tema iz knjižnog fonda Biblioteke.

2.1.1. Bogatstvo knjižnog fonda

Sveukupni fond Biblioteke nudi istraživačima primjerenu obradu svih pojava, svih društvenih događaja i ponašanje istaknutih kulturnih pojedinaca u prošlosti. Kroz analitiku, savremeni tragač za informacijama u prilici je, uistinu, susresti se s raznovrsnim sadržajima iz svih oblasti kulturno-znanstvenog života ljudi u Bosni i Hercegovini i šire. Knjižni fond Gazi Husrev-begove biblioteke povećavao se i na taj način što su mnogi pojedinci vakufili ili poklanjali ovoj biblioteci svoje

knjige ili cijele biblioteke. Fond Biblioteke povećavan je i priključivanjem ostataka knjiga iz drugih javnih biblioteka i medresa u Bosni i Hercegovini. Tako su u ovu Biblioteku došle knjige iz biblioteka: Hasana Nazira (osnovana 1550. g.), Hadži Mehmed-bega Karađozbega iz Mostara (1570.), Memi Sahbegove u Foči (1675.), Derviš-paše Bajezidagića iz Mostaru (1611), Elči Ibrahim-pašine i Abdulah efendija Kantamirije u Sarajevu (1774.) i dr.

U predratno vrijeme (1992.), uprava Biblioteke i Gazi Husrev-begova vakufa otkupili su nekoliko značajnih privatnih biblioteka. Na taj način otkupljene su biblioteke prof. Hadži Mehmeda Handžića (umro 1944.), dio biblioteke vrhovnog šerijatskog sudije Hilmi-ef. Hatibovića (umro 1944.), Osmana Asafa Sokolovića (umro 1971.) i dr. Muhameda Hadžijahića. Handžićeva biblioteka je jedna od najkompletnijih islamskih biblioteka kod nas; u Hatibovića biblioteci nalazilo se dosta djela iz orijentalistike, a Sokolovića biblioteka je bila jedna od najkompletnijih s djelima bosanskohercegovačkih pisaca štampanih latinicom i ćirilicom, kao i djelima o muslimanima u Bosni i Hercegovini. Fond Gazi Husrev-begove biblioteke broji oko osamdeset hiljada svezaka knjiga, naslova časopisa i dokumenata na orijentalnim, bosanskom i na nekim evropskim jezicima. Od toga broja je 10.000 kodeksa rukopisa s oko 20.000 većih i manjih djela iz islamistike, nauke o orijentalnim jezicima i lijepe književnosti. Na bosanskom i nekim evropskim jezicima je oko 25.000 štampanih knjiga.⁵ Periodika se sastoji od najstarijih listova štampanih u Bosni i Hercegovini, nekih sarajevskih dnevnih listova kao i gotovo svih naslova muslimanskih listova i časopisa koji su izlazili ili danas izlaze u Bosni i Hercegovini. Vrijedna je zbirka časopisa i novina i na orijentalnim jezicima koji se u ovoj Biblioteci danas nalaze. Zbirka dokumenata koji se odnose na prošlost Bosne i Hercegovine broji oko 4.000 jedinica. Biblioteka posjeduje 1.400 vakufnama iz Bosne i Hercegovine, originalnih ili u ovjerenom prepisu. Sidžila sarajevskog senatskog suda ima 86. U arhivsku građu ubrajamo Zbornik Muhameda Enveri-ef. Kadića, koji ima 28 svezaka sa po oko 400 stranica. Muvekitova "Povijest Bosne", u prepisu Muhameda Enveri-ef. Kadića, ima četiri sveska. Naročito je značajan autograf Ljetopisa

5 F. Hadžibajrić, *O inventarima knjiga Gazi Husrev-begove biblioteke, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga V-VI, 55-82.

sarajevskog hroničara Mula Mustafe-Ševki Bašeskije, koji obuhvata vrijeme od 1747. do 1804. godine.⁶

2.1.2. Bogatstvo rukopisnog fonda

Najstariji rukopis u Gazi Husrev-begovoj biblioteci je djelo Ihjau ulumud-din, Ebu Hamid Muhameda el-Gazalije (umro 1111. godine), teološko-mističko djelo, prepisano 1131. godine. Po starini, iza spomenutog, dolazi djelo “Firdevsul-ahbar fi me-suril-hitab”, zbirka hadisa koju je sastavio Ebu Sudža Širevejh ibn Šehirdar ibn Širevejh ed-Dejlemi el-Hemedani (umro 1115. godine). Djelo je prepisao Abduselam ibn Muhamed el-Havarizmi 1151. godine u medresi Imadiji u Hemedanu. Djelo ima 417 listova, pisano starim neshom; “Kitabul-kešfi vel-bejan fi tefsiril-Kur’an”, komentar Kur’ana od Ebu Ishak Ahmeda ibn Muhameda ibn Ibrahima et-Talebi en-Nisaburi (umro 1035. godine). Od ovog komentara nalazi se samo treći svezak koji sadrži 6. i 7. poglavlje iz Kur’ana (EI-En’am i EI-’Araf). Prepisivač mu je Berekat ibn Isa ibn ebu Ja’la Hamza. Prepisan je početkom zi-l-hidžeta 571. godine (1176.). Svezak broji 125 listova, pisan je starinskim neshom, mjestimično vokaliziran. Iza ovih navodimo kao stare rukopise 6. i 7. svezak komentara Kur’ana od Zamahšerije Ebul-Kasima Džarulaha Zamahšerije, prepisane 1262. u Bagdadu, u medresi Mustansiriji, a prepisivač je Ebul-Fadl Ismail ibn Musa el-Rumi. Prepis je izvršen iz autografa. Zatim Tefsir Fatihe, od Fahrudin Ebu Abdulaha Muhameda er-Razije (umro 1209.). Ovaj komentar Fatihe je dio njegova tefsira “Mefatihul-gajb”, poznatog pod imenom “Et-tefsi-rul-kebir”. Prepisao ga je Omer ibn Mikail ibn Abdulah el-Kajsari u gradu Kajsariji 17. šabana 691. (1291.) god. S obzirom na porijeklo rukopisa ove Biblioteke, odnosno gdje su sve oni nastali, pisani i prepisivani, možemo utvrditi da ih ima iz raznih krajeva islamskog svijeta, a osobito iz pojedinih velikih i značajnih centara: iz Meke, Medine, Kaira, Bagdada, a naročito Istanbula. Ovi rukopisi, ponekad i unikati ili rariteti, dospijevali su u naše krajeve na razne načine: trgovinom, odlaskom na hadž naših ljudi, a osobito su ih donosili oni koji su u tim centrima bili na naukovanju, pa tako imamo i djela naših ljudi pisana i prepisivana u spomenutim i drugim

6 www.ghbibl.com.ba, 19. 04. 2010.

mjestima. Međutim, najveći broj rukopisnog fonda potječe iz naših krajeva, gradova kao i zabačenijih sela, jer su ljudi iz ovog područja, željni znanja, mnogo pisali, a i prepisivali razna djela iz svih tada poznatih disciplina. Tako imamo i po više primjeraka djela naših autora, autografa, a i prepisa. Prepisivački centri su bili pojedine medrese, a postojali su u nekim mjestima i skriptoriji (Foča) za prepisivanje i povećanje broja naslova knjiga.⁷

Kakav je bio prvi knjižni fond ove Biblioteke teško je danas ustanoviti, jer sve nedaće koje su u četiri stoljeća pratile Sarajevo (poplave, požari, ratovi) pogađale su i Biblioteku. Posebno pri navali Eugena Savojskog 1697. godine na Sarajevo, poharan je Gazi Husrev-begov vakuf, pa je tom prilikom odnesen i veći broj knjiga iz Biblioteke. No, i pored toga, do danas je sačuvano nekoliko knjiga na kojima ima zapis i pečat da ih je uvakufio sam Gazi Husrev-beg. Do danas se sačuvalo mnogo djela na kojima stoji da su prepisana u Gazi Husrev-begovoj medresi ili njegovu Hanikahu. O tome u Analima, podrobno podastire validne informacije hafiz Haso Popara.⁸ Hafiz Popara, radeći na kataloškoj obradi rukopisa iz oblasti tesavvufa, objavljenih u trinaestom svesku Kataloga Gazi Husrev-begove biblioteke, osvjetljava nam u Analima jedan autograf pohranjen u Gazijinoj biblioteci. On ističe da je ovaj vlastoručni rukopis pisan nesh pismom, tupim perom i vještom rukom. Autograf nosi naziv: ‘Lađa spasa na putu spoznaje Boga - Se-finetun-nedžati lil vusuli ila tariki ma’rifetil-ilah’.⁹ Isti autor u Analima donosi prilog ‘Islamski rukopisi’, s osvrtom na njihov historijat, nastanak, procvat, stradanje i procjenu vrijednosti.¹⁰ Kerima Filan u svom prilogu ‘O jednom ‘sporadičnom’ rukopisu na turskom i bosanskom jeziku’¹¹ podcrtava da se radi o povelikom broju rječnika jednojezičnih, znatno više dvojezičnih, te nešto i trojezičnih i jedan nedovr-

7 www.ghbibl.com.ba, 8.4.2010.

8 H. Popara, Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XXX, 335.

9 H. Popara, *O jednom autografu koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci*, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XXIII- XXIV, 55.

10 H. Popara, *Islamski rukopisi*, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XXIII-XXIV, 117.

11 Kerima Filan, *O jednom "sporadičnom" rukopisu na turskom i bosanskom jeziku*, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XXI-XXII, 9.

šeni četverojezični. Ovaj rukopis ima dvadesetak listova ispisanih vrlo slabim rukopisom, arapskim pismom. Ona ustvrđuje u svom napisu da nas ponekad i sporadična djela mogu dovesti u situaciju da ponešto doznamo o minulim vremenima i da nas podsjeti na vrijednost pisane riječi. Azra Gadžo-Kasumović vrši stručni uvid u sidžile sarajevskog šerijatskog suda, naglašavajući važnost proučavanja ovih dokumenata za našu historiografiju.¹²

Rukopis ‘FETAVA-YI AQHISARI’, koji se čuva u Beču, za Anale je priredio Nedim Zahirović, objašnjavajući da se u tom rukopisu krije zbirka decizija Ibrahim-ef. Akhisarija, muftije u Budimu.¹³

Nad jednim starim rukopisom, iz biblioteke porodice Azapagić iz Tuzle, nadnio se dr. Sead-ef. Seljubac i ustanovio da se radi o zaista starijem rukopisu, nepoznatog autora, na arapskom jeziku. Radi se, naime, o tefsiru koji je nazvan ‘Medžalisu-l-Kitab’. Ovdje je nepoznati autor komentirao odabrane kur’anske sure, završno s 18. ajetom sure Muhammed.¹⁴ U bogatom rukopisnom fondu Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu vrlo važno mjesto zauzimaju i rukopisi enciklopedija (enciklopedije znanosti, rječnici i leksikoni). Neki od njih predstavljaju cjelovita enciklopedijska djela, neki su sažeci ili njihovi dijelovi. Valjan pristup ovim rukopisima obavezuje istraživača da kroz tokove kulturnog i obrazovnog života u našim krajevima pravilno razumije duh vremena u kome su nastali ovi rukopisi.¹⁵ U istoj knjizi Anala¹⁶ je i napis Mustafe Jahića o ‘Rukopisu Mehmeda Handžića - Medžmaul-bihar fi tarihil-ulum vel asfar.’ Riječ je o Handžićevom nedovršenom djelu na arapskom jeziku, koje je, po zamisli autora, trebalo biti djelo o historiji znanosti od pojave islama pa do autorova vremena. Feti Mehdiu dono-

12 A. Gadžo-Kasumović, *O sidžilima u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XXI-XXII, 41.

13 N. Zahirović, FETAVA-YI AQHISAR: Rukopis u Nacionalnoj biblioteci u Beču, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XXIII-XXIV, 61.

14 S. Seljubac, *Jedan stari rukopis u biblioteci porodice Azapagić iz Tuzle, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XXIII-XXIV, 73.

15 M. Hadžić, *Rukopisi enciklopedija u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XVII-XVIII, 131.

16 M. Jahić, *Rukopisi Mehmeda Handžića Magma' al-bihar fi tarih al-'ulum wa asfari, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XVII-XVIII, 147.

si neke arapske rukopise u Analima¹⁷ za koje smatra da su bosanskog porijekla, a čuvaju se u Prištini.

Prije izuma štamparije knjige su se umnožavale prepisivanjem (manuskripta). Zbog toga su bile skupe i dragocjene. Otud i malo dokumentata iz vremena starih kultura. Prepisivačka književnost je postojala i u Bosni i Hercegovini, još i prije dolaska Osmanlija u ove krajeve. Ta najstarija prepisivačka književnost sastojala se, uglavnom, od religijskih knjiga, koje su prepisivane za mnoge crkve. Bilo je tu i apokrifnih napisa i nešto svjetovnih knjiga. Centri prepisivanja i čuvanja knjiga bili su, uglavnom, samostani i manastiri. Dolaskom Osmanlija u Bosnu, počinje se razvijati istočno-islamska kulturna djelatnost. Tako prepisivačka djelatnost u Bosni i Hercegovini počinje dobivati novi smjer, orijentalni. Prihvatanjem islama od jednog dijela stanovništva i njegovim usvajanjem islamske kulture, proširilo se i kod nas arapsko pismo, kao i knjiga pisana arapskim pismom i arapskim jezikom. Tako se brzo pokazao živi interes za novom vrstom knjige. Donesen je veliki broj naslova s Istoka, iz raznih prepisivačkih centara, i počelo se s prepisivanjem, ali i stvaranjem za domaće bosansko-hercegovačke potrebe. Posebno se s entuzijazmom prepisivalo u vjerskim školama (medresama), koje su kod nas u 16. stoljeću, a i kasnije, u velikom broju osnovane. Mnoge te medrese su bile prave prepisivačke škole, gdje su i nastavnici, uz softe, prepisivali knjige za svoje potrebe i potrebe drugih muslimana. S tim u vezi, Mehmed Mujezinović u Analima pravi osvrt na nekoliko rukopisa prepisanih u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu.¹⁸ Tako su kod nas u Bosni i Hercegovini nastale brojne manje ili veće biblioteke, privatne i javne, kojima su se služili naši ljudi, željni znanja o novom i nepoznatom.

Drugi značajniji način širenja knjige je prepisivačka djelatnost kao posebno zanimanje nekih ljudi, koji su se bavili prepisivanjem kao svojim stalnim zanatom, kojim su osiguravali sebi i svojoj porodici životnu egzistenciju. Među mnogobrojnim rukopisima jedan je iz Foče, čiji je prepis urađen na poseban način i koji nam govori o živoj djelatno-

17 F. Mehdiu, *Nekoliko arapskih rukopisa bosanskog porijekla sačuvanih u Prištini, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XVII-XVIII, 163.

18 M. Mujezinović, *Nekoliko rukopisa prepisanih u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu*, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IV, 21.

sti toga vremena. Naime, radi se o prepisu jednog Komentara, zvanog Sadr Eš-šeri'a, iz područja islamskog prava. Primjerak tog komentara prepisan je u gradu Foči, a organizatori i pokretači da se ovo djelo prepiše bili su fočanski imami i hatibi brojnih fačanskih džamija. Njihova imena zabilježena su u rukopisu. Ovaj način ekipnog fočanskog prepisivanja malo je gdje poznat u svijetu.¹⁹

U Analima autori i stalni saradnici na rasvjetljavanju rukopisnog blaga Bošnjaka Mahmud Traljić, Mehmed Mujezinović, Omer Nakičević, Alija Nametak, Fehim Nametak (‘Rukopisi Divana Fadil-paše Šerifovića’), Hivzija Hasandedić (‘Nekoliko rukopisa iz Orijentalne zbirke Zavičajnog muzeja Hercegovine u Mostaru’), i već spomenuti Kasim Dobrača (‘Orijentalni medicinski rukopisi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci’), u svojim člancima donose vrijedne podatke o brojnoj rukopisnoj zaostavštini pohranjenoj u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Profesor Omer Nakičević predstavlja čak i one rukopise naših ljudi koji se nalaze u Sulejmaniya biblioteci u Istanbulu. Idžazetname i vakufname su posebna vrsta rukopisa koji su nastali obično na orijentalnim jezicima, a povodi njihovog nastanka su širenje učenosti i zavještanje nekog dobra ili korisne ideje.²⁰ I rukopisne zbirke takozvanog ‘inša’a’ definirane su i temeljito obrađene u Analima GHB-e. Naime, Inša’ je pisanje lijepe proze ili sama proza napisana elegantnim stilom, kao i samo elegantno pisanje pisama.²¹

U Analima²² Alija Bejtić donosi zanimljiv članak u kome govori o Sabitu Užičaninu općenito, navodi nepoznate pojedinosti o njegovom službovanju u Sarajevu, o Sabitovim promišljanju prilika u Sarajevu i Bosni općenito, o njegovom intelektualnom sarajevskom krugu, te o književnim odnosima i prijateljskim vezama Sarajeva i Užica. Zejnil

19 K. Dobrača, *Skriptorij u Foči u XVI stoljeću*, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga I, 67-74.

20 H. Popara, *Idžazetname u rukopisima Gazi Husrev-begove biblioteke* (Prilog proučavanju historije obrazovanja u BiH), u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga XXV-XXVI, 5.; Azra Gadžo- Kasumović, *Vasijjetname na osmanskom jeziku*, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XXV-XXVI, 45.

21 S. Osmanbegović-Bakšić, *Rukopisne zbirke inša'a u Gazi Husrev-begovoj biblioteci*, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga XXV-XXVI, 129.

22 A. Bejtić, *Sabit Užičanin kao sarajevski kadija i bosanski mula*, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga II-III, 3.

Fajić izvlači iz zaborava jedno novo ime u književnosti bh. muslimana na orijentalnim jezicima, a to je Travničanin Abdurahim Muftić (Abdurahim Said b. Muhammed Muftizade).²³ Naime, Muftić je na arapskom jeziku donio komentar na ‘Oporuku Nu’man ibni Sabita Ebu Hanife’, u kojoj je izloženo četrnaest karakteristika sunijskog učenja o islamskom vjerovanju.

I kaligrafski ispisani i ukrašeni islamski rukopisi koji su nam ostali u naslijeđe govore o razvijenoj prepisivačkoj djelatnosti koja je doprla i u Bosnu i Hercegovinu.²⁴ Vještina lijepog pisanja dostizala je nivo umjetnosti, a prepisivači i iluminatori radili su svoj posao s velikom ljubavlju i strpljivošću i stvarali djela puna mašte, u kojima pisana riječ i slikani ukras čine jedinstvenu cjelinu. Svemu tome išla je u prilog upotreba arapskog pisma, koje je, pored svoje funkcionalnosti, imalo i dekorativni karakter. U islamskim rukopisima posebna se pažnja poklanjala unvanima, koji predstavljaju ornamentalne figure na početku knjige ili pojedinih njenih poglavlja. Kod kur’anskih rukopisa prve dvije stranice gotovo su uvijek bogato iluminirane, a ukrasni motivi na koje nailazimo u islamskim rukopisima obično se ograničavaju na elemente geometrijske i vegetabilne stilizacije. Ukrasi i minijature u rukopisima obično su rađeni bojama koje se rastavljaju vodom. Među domaćim stanovništvom počinje se razvijati prepisivačka djelatnost, kako u krugovima uleme tako i kod ljudi drugih profesija. Prepisivačkaligrafa našeg porijekla bilo je više. Mnogi kur’anski džuzovi (cjeline) su iluminirani u XVI stoljeću, a naročito je lijepo iluminiran Kur’an kao vakuf Muhamed Fadil-paše, kao i Hafizov Divan iz XVI stoljeća. Uz sve to, prije pojave štampe, kaligrafija dolazi do svog izražaja i u raznim drugim oblicima.²⁵ Sve kaligrafske diplome, s obzirom na raspored teksta, iako različite po sadržaju, rađene su standardno i jednostavno. U tome je naročito bio uspješan u Istanbulu školovani kaligraf Hu-sejn-ef. Islamović.

23 Z. Fajić, *Abdurahim Muftić – novo ime u književnosti bh Muslimana na orijentalnim jezicima*, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XV-XVI, 237.

24 I. Rizvić, *Iluminirani rukopisi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci*, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga I, 75.

25 M. Mujezinović, *Diplome kaligrafa Islamovića u Gazi Husrev-begovoj biblioteci*, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga I, 91-94.

2.1.3. Bogatstvo arhivske građe

Nemjerljiva je vrijednost zbirke dokumenata koji se odnose na prošlost Bosne i Hercegovine. Gazi Husrev-begova biblioteka posjeduje 1.400 vakufnama iz Bosne i Hercegovine, originalnih ili u ovjerenom prepisu. Sidžila sarajevskog senatskog suda ima 86. U arhivsku građu ubrajamo Zbornik Muhameda Enveri-ef. Kadića, koji ima 28 svezaka sa po oko 400 stranica. Muvekitova "Povijest Bosne", u prepisu Muhameda Enveri-ef. Kadića, ima četiri sveska. Naročito je značajan autograf Ljetopisa sarajevskog hroničara Mula Mustafe-Ševki Bašeskije, koji obuhvata vrijeme od 1747. do 1804. godine. Značajna je i zbirka fotosa kao i zbirka plakata, proglasa i letaka.

U periodu osmanske vladavine u Bosni i Hercegovini (1463-1878) spisi vlasti su sređivani po uredima, hronološki i po predmetima. Naročita pažnja obraćala se čuvanju katastarskih deftera, koji su uvijek stajali zapečaćeni u sanducima. Institucija defter-emina, kao čuvara zvaničnih katastarskih knjiga i općenito arhive, u Sarajevu se javlja u XVI stoljeću. Značajne su još institucije tezkiredžija (pisar isprava), divan-katib (pisar), tevkiija ili jazidžibaša (vođa pisara). Kako su u osmanskoj administraciji sudski protokoli nazivani sidžilima, a sudski (kadijski) ured se nazivao mehkeme, to se za skrbnike o njima ovdje javlja sintagma mehkeme-emin. Značajna ustanova koja posjeduje orijentalnu građu je Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, čiji je fond dodatno obogaćen spajanjem nekih drugih biblioteka iz raznih gradova u BiH. Nakon sređivanja, inventiranja, obrade i publikovanja, danas je u njoj preko 4.500 rukopisa, 3.000 dokumenata i 260 deftera i sidžila. Bibliotekar Ibrahim Kemura izradio je kataloške listiće²⁶ koji su ovako raspoređeni:

- A - apeli, arz, arzuhal;
- B - berati, bilteni, bilješke, bujuruldije;
- Č - članci, čestitke;
- D - dekreti, depeše, dokumenti, dopisi, doznake, dozvole;
- F - fermani, fetve, formulari;

26 F. Hadžibajrić, *O arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga VII-VIII, 255.

- G - godišnjaci, govori;
- H - hattihumajuni, hadisi hidžeti;
- I - i'lam, ilmihaber, idžazetnama, isprave, iskazi, izjave, izvještaji;
- J - jafte (cedulje);
- K- kassami (ostavinski spisi), kaside;
- L - leci;
- M - murasele, molbe, memorandumumi;
- N - nalozi, naredbe, nacrti, namire;
- O - obračuni, obavještenja, oglasi, odobrenja;
- P - pečati, pjesme, pisma, provjere, podnesci, pohvale, postavljena, popisi, pozivi, požurnice, proglassi, programi, proračuni, protesti, protokoli, pravila, prijedlozi, predstavke, prepiske, preporuke, potvrde, priznanice;
- R - raspisi, rješenja, rezolucije, razno;
- S - sak (uzorci raznih sastava), saučešća, satire, sidžili, spisi, sporovi, sporazumi, statuti, senedi;
- T- tapije, tarihi, taksiti, temessuk, tezkere, tefteri (defteri), troškownik, tužbe;
- U - ugovori, uputstva, uredbe, ustavi, uvjerenja;
- Z - zaključci, zahvalnice, zapisnici, zakletve.

2.2. O instituciji vakufa u Analima i njenom doprinosu historiografiji Bosne i Hercegovine

U Analima²⁷ se pojavljuje članak Fehima Dž. Spahe o vakufu i džamijama sagrađenim na tim zadužbinama. On u svom osvrtu ‘Džamije i njihovi vakufi u gradovima Kliškog sandžaka početkom XVII vijeka’ naglašava da su vakufi i vakufski objekti odigrali značajnu ulogu u nastajanju i razvoju gradova u XVI stoljeću. Dakle, na području Kliškog sandžaka, zahvaljujući instituciji vakufa, nastaje sedamnaest naselja

27 Fehim Dž. Spaho, *Džamije i njihovi vakufi u gradovima Kliškog sandžaka početkom XVII vijeka, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga V-VI, 217.

sa statusom kasabe. U istoj ediciji zabilježen je osvrt Zejnila Fajića o popisanim vakufnamama iz Bosne i Hercegovine, koje se nalaze u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu²⁸. Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, Knjiga IX-X, tematski su posvećeni vakufu, uvakufljenju i značaju i značenju vakufa u svjetlu islamskih propisa. Tako Muhammed A. Mujić raščlanjuje formu, jezik i stil bosanskohercegovačkih vakufnama u 15., 16. i 17. stoljeću, koje su zasnivane u pisanoj formi i obično su bile svečane povelje legatora (vakifa) i njihova dodjela pred elitom smatrala se posebnim ceremonijalom i činom koji navodi i druge da čine dobro društvu u kome žive. Zejnil Fajić obznanjuje originalne i prepisane vakufname koje se čuvaju u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, govori o ulozi vakufa i značaju vakufnama. Hivzija Hasandedić piše članak o hercegovačkim vakufima i vakifima²⁹, a Salih Trako o značajnijim vakufima na području jugoistočne Bosne³⁰, dok se Fehim Dž. Spaho bavi vakufima i vakifima u jugozapadnoj Bosni i Dalmaciji.³¹ Halima Korkut je autor priloga o vakufima u sjeveroistočnoj Bosni, Behija Zlatar pravi osvrt na srednje i manje vakufe u Sarajevu u XVI stoljeću. O vakufu kao nosiocu određenih državnih i društvenih funkcija u Osmanlijskom carstvu piše Dr. Adem Handžić, a Sulejman Mašović pokazuje svoje interesovanje za značaj i ulogu vakufa u razvoju islamske doktrine i samoj revitalizaciji vakufa u novom dobu. Doktor Halid Čaušević osvrće se na pravni i sociološki aspekt institucije vakufa, uz poseban osvrt na razvoj zaklade u Bosni i Hercegovini, dok Fikret Karčić privlači pažnju čitaoca svojim napisom o međunarodno-pravnom regulisanju vakufskih pitanja u nekadašnjim jugoslavenskim zemljama.³² Profesor Halid Buljina nudi članak o osnovnim uzrocima

28 Z. Fajić, Popis vakufnama iz Bosne i Hercegovine koje se nalaze u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga V-VI, 245.

29 H. Hasandedić, *Hercegovački vakufi i vakifi*, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IX-X, 29.

30 S.Trako, *Značajni vakufi na području jugoistočne Bosne*, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IX-X, 75.

31 F. Dž. Spaho, *Vakufi i vakifi u jugoistočnoj Bosni i Dalmaciji*, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IX-X, 87.

32 F. Karčić, *Međunarodnopravno regulisanje vakufskih pitanja u jugoslavenskim zemljama*, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IX-X, 141.

osiromašenja i uništavanja vakufa u BiH³³ (subjektivne slabosti i nacionalizacija). Na tom tragu piše i Edah Bećirbegović o mogućnostima i načinima uspostavljanja vakufa u našem pravnom sistemu, s osvrtom na praksu organa Islamske zajednice u BiH.³⁴ Agilni Mahmud Traljić pravi osvrt na dosadašnju literaturu o vakufima kod nas.³⁵ U drugom dijelu tematske knjige Anala obrađene su sve institucije Gazi Husrev-begova vakufa o kojima sistematski i temeljito pišu Džemal Salihspahić³⁶, Dr. Adem Handžić³⁷, Muhamed Hadžijahić³⁸, Abdurahman Hukić³⁹, Dr. Omer Nakičević⁴⁰, Profesor Kasim Hadžić⁴¹, Nermina Jašarević⁴², mr. Nijaz Šukrić⁴³, Nedžad Kurto⁴⁴, a Mahmud Traljić je čak obradio i formu i sadržaj ibadeta u Begovoj džamiji kao Gazijinom vakufu. Na kraju, prof. Fejzulah Hadžibajrić piše o vrednovanju službi

-
- 33 H. Buljina, *Osnovni uzroci osiromašenja i propadanja vakufa u Bosni i Hercegovini*, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IX-X, 155.
- 34 E. Bećirbegović, *Mogućnosti i način uspostavljanja vakufa u našem pravnom sistemu sa osvrtom na praksu organa Islamske zajednice*, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IX-X, 163.
- 35 Mahmud Traljić, *Osvrt na dosadašnju literaturu o vakufima*, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IX-X, 171.
- 36 Dž. Salihspahić, *Sarajevo do Gazi Husrev-bega*, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IX-X, 181.
- 37 A. Handžić, *Husrev-begov vakuf na prelazu iz XVI u XVII stoljeće*, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IX-X, 207.
- 38 M. Hadžijahić, *Uloga i značaj Gazi Husrevbega i njegova vakufa*, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IX-X, 219.
- 39 A. Hukić, *Socijalne i humanitarne ustanove Gazi Husrev-begova vakufa*, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IX-X, 233.
- 40 O. Nakičević, *Mjesto Gazi Husrev-begove medrese u sistemu osmanskog turskog školstva*, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IX-X, 241.
- 41 K. Hadžić, *Gazi Husrev-begova medresa u Sarajevu (u razdoblju od 1920. do kraja 1982.)*, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IX-X, 263.
- 42 N. Jašarević, *Gazi Husrev-begova ženska medresa u Sarajevu u periodu od 1933- 1949. god i od 1978. do danas*, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IX-X, 281.
- 43 N. Šukrić, *Gazi Husrev-begova biblioteka–Doprinos uvakufnjene knjiga obrazovnom procesu kod nas*, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IX-X, 291.
- 44 N. Kurto, *Objekti Gazi Husrev-begova i mogućnost njihove revitalizacije*, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IX-X, 305.

u Gazi Husrev-begovom vakufu⁴⁵ (povezivanje službi i bodovanje). Po svojim građevinama, koje je podigao u Sarajevu i nekim drugim mjestima Bosne, i vakufima koje je ostavio za izdržavanje svojih zadužbina, Gazi Husrev-beg je najveći i najznačajniji legator u Bosni i Hercegovini (umro 1541. god.).⁴⁶

Gazi Husrev-begova džamija, najveća i jedna od najljepših u Bosni i Hercegovini, najveći Gazijin vakuf, s Gazijinom medresom uz nju, podignuta je 1530-31. (937. po Hidžri). Godinu poslije toga sagrađen je mekteb u haremu džamije, a preko puta Hanikah. Godine 1537. napisana je vakufnama za medresu, za čije je podizanje Husrev-beg uvakučio sedam stotina hiljada dirhema. Svoju medresu, koja je za svo vrijeme osmanske vladavine bila najznačajnija obrazovna ustanova u Bosni i Hercegovini Husrev-beg je namijenio ime svoje majke Seldžuke, po kojoj se medresa i zvala Seldžukija, a po olovnom krovu, Kuršumlja.

Medresa je, o kojoj u Analima podrobno piše prof. Kasim Hadžić, radila s malim prekidima od svog osnivanja do dana današnjeg. Osim dosad spomenutih ustanova, Husrev-beg je podigao: imaret i musafirhanu, čifte-hamam, bezistan, dva hana, vodovod, šadrvan u haremu džamije, javni nužnik. Husrev-begovu vakufu pripada sahat-kula, za koju se ne zna je li podignuta za njegova života ili kasnije, zatim muvekitšana, u dvorištu džamije, koja je podignuta 1859. godine. Iz sredstava Husrev-begova vakufa otvorena je u Sarajevu 1866. godine i vakufska bolnica, koja je radila sve do izgradnje Državne bolnice u Sarajevu 1882. godine.⁴⁷

Za izdržavanje ovih objekata Husrev-beg je uvakučio oko dvije stotine dućana u sarajevskoj čaršiji, velike komplekse zemlje u okolini Jajca i šume u Tešnju.⁴⁸ Isto tako, ostavio je vakufe u Serezu, kao i gotova novca koji se je izdavao na rebah (priplod). I prihodi od bezistana, hamama i hanova trošili su se za izdržavanje ovih objekata.

45 Fejzulah Hadžibajrić, Vrednovanje službi u Gazi Husrev-begovu vakufu, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IX-X, 321.

46 *Ibidem*.

47 K. Hadžić, *Gazi Husrev-begova medresa u Sarajevu (u razdoblju od 1920. do kraja 1982.)*, u *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga IX-X, 263.

48 A. Husić, *Tešanjski vakufi s posebnim osvrtom na novčane vakufe*, u: *Anali gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XXIX-XXX, 41.

Vakufnamom o svojoj medresi Husrev-beg je predvidio da: “Što preteče od troškova za gradnju, neka se za to kupi dobrih knjiga, koje će se upotrebljavati u spomenutoj medresi, da se njima koristi ko bude čitao i da iz njih prepisuju oni koji se bave naukom”. Prema tome, Gazi Husrev-begova biblioteka datira otkad i njegova medresa, tj. od 1537. godine.⁴⁹

Kako je to običaj u islamskim zemljama, osnivači džamija uvakufjivali su za svoje zadužbine, odnosno džamije, po nekoliko mushafa ili njihovih dijelova (džuzeva). Za održavanje javnih predavanja po džamijama zavještači su ostavljali i po koje drugo djelo – knjigu iz koje je predavač (dersi-am) držao predavanja. U mektebima, pored mushafa, bilo je i drugih knjiga koje su služile kao priručnici za podučavanje djece.⁵⁰

I Knjiga XI-XII, iz pera Fazilete Cviko, tretira uvakufljenja Gazi Husrev-bega. U svom članku ‘O Gazi Husrev-begovom vakufu u Slavonskoj Požezi’ ona nam rasvjetljava Gazijino osvajanje Slavonije i stopedesetgodišnje stanje vakufa u ovom kraju do 1691. godine kada definitivno potpada pod vlast Austrije. U XV-XVI broju Sveske Anala, dr. Adem Handžić ostavlja naučnoj javnosti ‘Dokument o prvom službenom popisu Husrev-begova vakufa iz 1604. godine’⁵¹ i njim pomaže da se javnost upozna od čega su se sve sastojala nepokretna dobra i iz kojih je mulkovnih privrednih koristonosnih objekata i građevinskih zemljišta nadležna vakufska instaca dolazila do najvećih prihoda.

I osvrt Mr. Fazilete Hafizović⁵² doprinosi sagledavanju činjenice da je Gazi Husrev-beg uistinu bio najveći vakif u ovim našim krajevima.

Anali ne donose historijsko štivo isključivo o vakufima Gazi Husrev-bega, već i o drugim velikim vakufima koji su svojim zavještanjima pomagali bošnjačko uzdizanje i prosvjećivanje. O tome u Analima piše mr. Nusret Kujraković.⁵³

49 *Ibidem.*

50 *Ibidem.*

51 Dr A. Handžić, *Dokumenat o prvom službenom popisu Husrev-begova vakufa iz 1604. godine*, u: *Anali gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XV-XVI, 3.

52 F. Hafizović, *O nekim vakufima u Slavoniji u XVI stoljeću*, u: *Anali gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XV-XVI, 19.

53 N. Kujraković, *Vakuf Husein-kapetana Gradaševića*, *Anali gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XXIX- XXX, 65.

Aladin Husić u članku ‹Ferman Sulejmana Zakonodavca upućen Gazi Husrev-begu sredinom 1533. godine› pravi značajan iskorak u izučavanju Gazi Husrev-begova vakufa i o nelogičnom redosljedu datiranja vakufskog dokumenta. Husić o ovom fermanu zaključuje: ‹Dostignuti nivo historijske nauke omogućuje nam preciznije identifikiranje mjesta spomenutih u dokumentima, što nije bez značaja u izučavanju Gazi Husrev-begova vakufa›.⁵⁴

III ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U Analima Gazi Husrev–begove biblioteke⁵⁵ možemo doći do podatka da je bibliotekar dr. Ibrahim Kemura uspostavio katalog dokumenta s 90 odrednica. S obzirom na porijeklo rukopisa ove Biblioteke, odnosno gdje su sve oni nastali, pisani i prepisivani, možemo utvrditi da ih ima iz raznih krajeva islamskog svijeta, a osobito iz pojedinih velikih i značajnih centara: iz Meke, Medine, Kaira, Bagdada, a naročito Istanbula. Ovi rukopisi, ponekad i unikati ili rariteti, dospijevali su u naše krajeve na razne načine: trgovinom, odlaskom na hadž naših ljudi, a osobito su ih donosili oni koji su u tim centrima bili na naukovanju, pa tako imamo i djela naših ljudi pisana i prepisivana u spomenutim i drugim mjestima. Međutim, najveći broj rukopisnog fonda potječe iz naših krajeva, gradova kao i zabačenijih sela, jer su ljudi iz ovog područja, željni znanja, mnogo pisali, a i prepisivali razna djela iz svih tada poznatih disciplina. Tako imamo i po više primjeraka djela naših autora, autografa, a i prepisa. Prepisivački centri su bili pojedine medrese, a postojali su u nekim mjestima i skriptoriji za prepisivanje i širenje knjige.

Arhivistika je dugo vremena, pa i danas je to slučaj u zemljama u tranziciji, svrstavana u sferu humanističkih znanosti, zajedno s historijom kao znatno ranije znanstveno profiliranom disciplinom. Danas se, pak, ona svrstava u okvire informacijskih znanosti.⁵⁶ O

54 A. Husić, *Ferman Sulejmana Zakonodavca upućen Gazi Husrev-begu sredinom 1533. godine*, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XXV-XXVI, 141.

55 F. Hadžibajrić, *O arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke*, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga VII-VIII, 257.

56 www.pokarh-mb.si, 10.4.2010.

tome više detalja iznosi Dr. Azem Kožar⁵⁷, koji ukazuje na značaj arhivističke informacije, naglašavajući attribute arhivistike kao znanosti. Prema mišljenju dr. Kožara, arhivistika treba da je smještena u okvire informacijskih znanosti. Shodno tome, komunicirajući s arhivskom građom, istraživač je u prilici doći do novih informacija. I svako ‘kopanje’ po arhivima Gazi Husrev-begove biblioteke, a koje su Anali publikovali, pruža istraživaču informaciju o ranijim zbivanjima u društvima zapadnog Balkana. Nadamo se da i naša nastojanja u tom pravcu nisu bila uzaludna.

57 *Ibidem.*